

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.1.39>

WOLNOŚĆ WYZNANIA JAKO BEZPOŚREDNI PRZEDMIOT WYKROCZENIA KARNEGO: PROBLEMY DEFINICJI

Sergey Lukyanenko

*aspirant Wydziału Prawa Karnego Narodowego Uniwersytetu „Odeska Akademia Prawnicza”
(Odessa, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0001-6983-3260

e-mail: FaramirLord2000@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu wykroczeń karnych popełnionych na podstawie nienawiści religijnej, których przedmiotem jest wolność wyznania. Stwierdza się, że w obrocie prawnym występują dwa pojęcia, które mogą działać jako stosunki społeczne, które stanowią przedmiot ochrony karno-prawnej w wykroczeniach karnych związanych z realizacją potrzeb religijnych danej osoby (motywowanych religijnie) – to „wolność sumienia (światopoglądu)” i „wolność wyznania”. Stwierdza się, że wolność wyznania w sensie karno-prawnym jest prawnie gwarantowanym prawem jednostki do swobodnego, bez zewnętrznego przymusu wyboru, wyznawania jakiegokolwiek religii, swobodnego zmieniania swoich preferencji religijnych, zaspokajania własnych potrzeb religijnych, wykonywania innych działań kultowych zgodnie z ich orientacją religijną. Wolność wyznania daje prawo nie tylko do wyboru dowolnej religii, ale także do nie wybierania żadnej. Oznacza to, że prawo wyboru przewiduje również prawo odmowy wyboru. Utrudnianie realizacji powyższych potrzeb, w tym motywowanych religijnie, i stanowią istotę społecznego niebezpieczeństwa takiego wykroczenia karnego, jak to przewidziane w art. 161 Kodeksu Karnego Ukrainy.

Słowa kluczowe: prawo karne, wykroczenie karne, przedmiot, wolność wyznania.

FREEDOM OF RELIGION AS A DIRECT OBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE: PROBLEMS OF DEFINITION

Sergey Lukyanenko

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law
National University “Odessa Law Academy” (Odessa, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0001-6983-3260

e-mail: FaramirLord2000@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of criminal offenses committed based on religious hatred and the object of which is freedom of religion. It is stated that in legal use there are two terms that can act as public relations that constitute the object of criminal law protection in criminal offenses related to the realization of a person’s religious needs (religiously motivated) – these are “freedom of conscience (worldview)” and “freedom religion”. It is concluded that freedom of religion in the criminal-legal sense is a legislative guaranteed right of an individual freely, without external coercion, to choose, profess any religion, freely change his religious preferences, satisfy his religious needs, and carry out other cult actions in accordance with his religious orientation. Freedom of religion gives the right not only to choose any religion, but also not to choose any. That is, the right to choose also presupposes the right to refuse a choice. Obstruction of the implementation of the above needs, including those that are religiously motivated, and constitute the essence of the public danger of such a criminal offense as that provided for by Article 161 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal law, criminal offense, object, freedom of religion.

СВОБОДА ВІРОСПОВІДАННЯ ЯК БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ’ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Сергій Лук’яненко

аспірант кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-6983-3260

e-mail: FaramirLord2000@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню кримінальних правопорушень, вчинених із мотивів релігійної ненависті, об’єктом яких є свобода віросповідання. Констатується, що у праві є два терміни, котрі можуть виступати як суспільні відносини, що становлять об’єкт кримінально-правової охорони у кримінальних правопорушеннях, пов’язаних із реалізацією релігійних потреб особи (релігійно мотивованих) – це «свобода совісті (світогляду)» та «свобода віросповідання». Робиться висновок про те, що свобода віросповідання у кримінально-правовому розумінні – це законодавче гарантоване право особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати,

сповідувати будь-яку релігію, вільно змінювати свої релігійні уподобання, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації. Свобода віросповідання дає право не лише обирати будь-яку релігію, але й не обирати жодної. Тобто право вибору передбачає і право відмови від вибору. Перешкоджання реалізації наведених вище потреб, у т. ч. релігійно мотивованих, і становлять сутність суспільної небезпеки такого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, об'єкт, свобода віросповідання.

Вступ. Розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» є центральним, найважливішим для захисту прав людини на свободу совісті та віросповідання. Розділ містить низку норм, у яких позначені форми реалізації зазначеного права. Це загальна норма, ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» та норми, які регулюють окремі аспекти охорони релігійних потреб та інтересів громадян: ст. 178 КК України «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків», ст. 179 КК України «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь», ст. 180 КК України «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду», ст. 181 КК України «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів») (Кримінальний кодекс України, 2001).

І тут слід відзначити, що до розуміння безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень із релігійним мотивом, передбачених у розділі V Особливої частини КК, у науковців кримінально-правового спрямування єдності немає, особливо це стосується відповідного об'єкта для ст. 161 КК України.

Мета статті полягає у проведенні комплексного дослідження наукових і законодавчих підходів до теми реалізації у кримінальному праві безпеки свободи віросповідання з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Основна частина. Вітчизняний правник І.О. Зінченко вважає, що небезпека діяння, передбаченого ст. 161 КК України, полягає у тому, що воно посягає на суспільні відносини, які забезпечують рівноправність громадян і їх права (Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар, 2013: 158). Вчена відсилає до положень ст. 24 Конституції України, де вказано, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (Конституція України, 1996), тому безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, які забезпечують рівноправність громадян і їх права (Кримінальне право України: Особлива частина, 2010: 126). На нашу думку, це доволі загальне визначення, що по суті своїй нічого не розкриває і не пояснює.

Так само на Конституцію України посилається дослідниця Т.Є. Севастьянова, котра переконана, що безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ст. 161 КК України, є закріплені у Конституції України принципи рівності прав і свобод перед законом і судом і у громадянському суспільстві людини, особи та громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, місця проживання, ставлення до релігії, політичних та інших переконань. Предметом злочину є національна чи расова спільність людей, їхні права, культура, релігія, традиції (Севастьянова, 2010: 68). Якщо з визначенням основного об'єкта, запропонованого Т.Є. Севастьяновою, можна погодитися, то розуміння національної чи расової спільності людей, їхніх прав, культури, релігії, традицій як предмету цього кримінального правопорушення викликає питання, адже традиційно під предметом кримінального правопорушення розуміються «речі, певні цінності матеріального світу, діючи на які, особа посягає на блага, що належать суб'єктам суспільних відносин» (Вереша, 2012: 92). І своєрідність механізму заподіяння шкоди цінностям, які охороняються законом, полягає у таких випадках у тому, що злочинний вплив на певні предмети матеріального світу призводить до розриву впорядкованих і врегульованих правом зв'язків між людьми із приводу цих предметів (Вереша, 2012: 92). Певну спільність людей, їх права, культура, релігію, традиції (поняття доволі абстрактні, пов'язані швидше зі світоглядом людини) жодним чином не можна віднести до речей або взагалі цінностей матеріального світу, присутня очевидна помилка у розмежуванні безпосереднього об'єкта та предмета кримінального правопорушення.

Професор М.І. Хавронюк визначає як основний безпосередній об'єкт щодо ст. 161 КК України рівність громадян у їхніх конституційних правах і рівність їх перед законом як принцип конституційно-правового статусу людини та громадянина. Факультативним додатковим об'єктом можуть бути честь і гідність особи, її життя, здоров'я, власність, встановлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень (Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 2018: 510).

Доволі нестандартною видається позиція професора С.Я. Лихової, котра основним безпосереднім об'єктом порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України) запропонувала правовідносини, які становлять частину міжнародного правопорядку. На думку вченої: «Ст. 161 КК України встановлює кримінальну відповідальність за порушення закріпленого в Конституції України принципу рівності громадян, що може призвести до розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, принизити національну честь і гідність не окремої особи, а груп осіб. Таким чином, ця норма спрямована на захист правовідносин, суб'єктами яких є не окремі громадяни, а групи осіб, котрих об'єднують спільні ознаки: раса, колір шкіри, національність, релігійні та інші переконання тощо. Дії винної особи у цьому разі спрямовуються не на образу чи обмеження прав окремої особи, людини та громадянина, а на інтереси всього суспільства. Узв'язку із таким розумінням змісту безпосереднього об'єкта цього злочину виникає реальна необхідність виключити ст. 161

КК України, що передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, із розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК та доповнити нею розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Додатковим безпосереднім об'єктом такого злочину слід вважати трудові, політичні, будь-які інші правовідносини, суб'єктами яких є громадяни, котрі постраждали внаслідок вчинення цього злочину (Лихова, 2006: 14). Така позиція видається доволі радикальною та недостатньо аргументованою. Так само вважає правник І.О. Зінченко: «Злочин, передбачений ст. 161, порушує інтереси не людства або держави загалом, а права конкретної людини (громадянина), інколи певної групи. До того ж навряд чи посягання на права і свободи окремих громадян (за винятком представників іноземних держав, осіб, що мають міжнародний захист, державних і громадських діячів, щодо захисту яких у КК існують спеціальні норми), може призвести до міжнародних ускладнень і становити небезпеку для міжнародного правопорядку. Тому місце ст. 161 у системі Особливої частини КК визначено правильно (Зінченко, 2008: 56). Компромислою між цими двома позиціями стала пропозиція, згідно з якою ст. 161 КК України захищає два види відносин. Одні спрямовані на забезпечення засад національної безпеки, інші – на забезпечення правового статусу громадян, а кримінально-правовий захист рівноправності громадян здійснюється також за допомогою ч. 2 і 3 ст.110 і 442 КК України (Панькевич, 2010: 9).

Єдності немає навіть у питанні формулювання назви цієї кримінально-правової норми. Так, В.В. Курафєєв зазначає, що «назва ст. 161 не є точною з урахуванням того, що конституційний принцип рівності складається із двох елементів – рівноправності (рівності прав, свобод та обов'язків) і рівності перед законом і судом. Ст. 161, спрямована на захист конституційного принципу рівності, повинна мати дещо іншу назву – «Порушення рівності людини і громадянина»» (Курафєєв, 2011: 239–240), однак вищезазначене не розкриває суті того, які саме права як об'єкти кримінально-правової охорони захищаються ст. 161 КК України.

Як справедливо зауважує дослідник О.А. Лаврик, «у різних документах і юридичних актах – як міжнародних, так і національних – використовують неоднакові вербальні позначення (назви) свободи віросповідання людини. Зокрема, вживаються такі термінологічні вирази, як-от: право на свободу думки, совісті та релігії; право на свободу думки, совісті, релігії та переконань; свобода думки, совісті та віросповідання; свобода світогляду та віросповідання; свобода совісті; свобода віросповідання; свобода совісті та свобода віросповідання; свобода совісті, релігії й інших переконань; свобода ідеології, віросповідання та відправлення культури; свобода віри» (Лаврик, 2011: 69).

Повертаючись до Конституції України слід звернутися до тих положень, які пов'язані з реалізацією релігійних потреб громадян. Так, ст. 35 Конституції України наголошує: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (Конституція України, 1996). Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 21 квітня 1991 р. у ст. 3 використовує більш широке поняття щодо свободи совісті та свободи віросповідання: «Кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культури, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування у визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті у богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії» (Про свободу совісті та релігійні організації, 1991).

Серед наукової спільноти певний час точиться дискусія із приводу того, чи є ідентичними поняття свободи совісті та свободи віросповідання (Новіков, 2016).

Свобода – явище поліструктурне. Скажімо, за сферою суспільного вияву свобода постає як економічна, політична, духовна, моральна, світоглядна. У її структурі виділяють такі важливі складові частини, як свобода думки, свобода совісті, свобода слова, свобода релігії, свобода творчості тощо. Найважливішим компонентом, системотвірним елементом свободи є індивідуальна свобода. Вона розглядається як головна. Всі інші види свободи є лише модифікацією її вияву, розширення останньої, а швидше її застосування, або її гарантією (Некрасова, 2002: 83).

Свобода совісті нерозривно пов'язана з духовністю, яка є її основою. У контексті філософського та релігійнознавчого осмислення свободи совісті важливою постає рефлексія якісної визначеності духовної сфери людського буття, здатності людини до трансцендування, що структурує всю мережу її ціннісних орієнтацій (Тулчинский, 2002: 17).

На думку сучасного вітчизняного дослідника М.Ю. Бабія, у релігійнознавчому аспекті свобода совісті виявляється через такі елементи своєї структури, як «свобода віросповідання», «свобода релігії», «свобода у релігії», «віротерпимість». Хоча, як уже було зазначено, аналіз наявних уявлень про свободу совісті свідчить про те, що акцент робиться на виборі особистістю свого ставлення до релігії чи релігійного світогляду та можливості відкрито й вільно виявляти свої атеїстичні чи релігійні переконання (Бабій, 2014: 13). Вчений переконаний: поняття «свободи віросповідання» означає, що кожна особистість може вільно без будь-якого світського чи релігійного примусу (в усіх формах вияву) вибирати й вільно сповідувати ту релігію, яку вона вважає потрібною, прийнятою за велінням своєї совісті. Ми маємо взяти до уваги, що у ході свого самовизначення індивід вибирає не релігію взагалі, а конкретну парадигму конкретного віросповідання.

Тим більше, що це поняття характеризує цілком визначене сповідання віри у контексті конфесійної диференціації релігії (Бабій, 2014: 13).

Свобода віросповідання є важливим компонентом структури свободи релігії. Складовою частиною архітектури останньої є також поняття «свобода церкви» і «свобода у церкві» або «свобода у релігії». «Свобода совісті» та «свобода віросповідання» – поняття тісно взаємопов'язані, але не тотожні. «Свобода совісті» є родовим щодо «свободи віросповідання» поняттям. Вона, як уже було відзначено, охоплює своїм змістом, виявом широку сферу духовного, світоглядного, морального, політичного буття людей, у якій вони самовизначаються і самореалізуються. Свобода релігії постає лише як свобода вибору та самоствердження індивіда у системі релігійних координат. Водночас свобода релігії виявляється як на особистісному рівні, так і на рівні релігійних спільнот (Романец, 1989: 11).

Отже, свобода совісті – це можливість безперешкодного вибору світогляду у сфері духовного життя, вираження релігійних і атеїстичних поглядів і, нарешті, свобода релігії, що передбачає вчинення релігійних обрядів, богослужінь, свободу церкви (Рудинский, Шапиро, 1992: 13). Дослідник М.О. Кривич свободу совісті визначає як атрибут особистості, її право бути самою собою, бути автором як свого самовизначення, так і самоствердження (Кривич, 2007: 30). Дослідник У.М. Олійник переконана, що свобода совісті є широким спектром особистих переконань людини у філософській, політичній, морально-етичній, естетичній та інших сферах життя (Олійник, 2018: 124). Ще один вітчизняний правник О.М. Биков підкреслює, що, незважаючи на більшість визначень, які свободу совісті характеризують як сам процес релігійного вибору, у правовому аспекті її не можна отожднювати лише із самим процесом, оскільки справжнє духовне самовизначення й обрання релігії відбувається лише тоді, коли його не спричинили якісь зовнішні сили або спонукальні чинники. Свобода совісті людини охоплює сфери її духовного життя і включає в себе низку окремих можливостей, зокрема свободу вираження думок, переконань, віри, їх реалізації тощо (Биков, 2011: 71).

Щодо свободи віросповідання, то академік П.М. Рабинович вважає, що вона є можливістю вільного вибору об'єкта віри, який не можна попередньо обмежувати формальними властивостями, рамками (Рабинович, 1996: 179). Порівнюючи її зі свободою совісті, професор В.В. Клочков визначив, що свобода віросповідання, постаючи однією з важливих складових частин структури свободи совісті, «стосується того, що є благом людського духу, насамперед всього того, що стосується вільного функціонування релігії» (Клочков, 1978: 56). Аналіз конституційних положень дав можливість вітчизняним вченим зробити висновок, що «свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини, є можливістю людини вчиняти певні дії або утримуватися від їх вчинення, за допомогою чого об'єктивується її віровизнання. Це можливість людини вчиняти такі діяння, за допомогою яких приймаються, змінюються та сповідаються релігійні або інші переконання. Можливість сповідання віри у будь-що – ось засаднича, стрижнева ідея коментованого припису» (Конституція України, 2003: 142). Елементами свободи віросповідання є: право сповідувати віровчення тієї чи іншої релігії, право відправляти релігійний культ і право утворювати релігійну організацію чи входити до утвореної раніше (але слід зазначити, що релігійна організація має право з певних причин відмовити людині у відправленні релігійного культу та «членстві», також вона встановлює правила входження до її ієрархічної системи) (Мінка, 2009: 26). Досить цікавою є думка професора С.Я. Лихової, яка звертає увагу на те, що поняття «свобода віросповідання» є більш широким за змістом, ніж релігійні права, та вказує на те, що значення визнання цієї свободи державою полягає у встановленні системи правових гарантій його забезпечення (Лихова, 2006: 306).

Дослідник О.В. Брянцева вважає, що «свобода совісті та віросповідання є однією фундаментальною свободою, але розглянутою у двох різних аспектах, які діалектично пов'язані між собою і невіддільні один від одного, співвідносяться як загальне і приватне, утворюючи єдиний правовий інститут» (Брянцева, 2005: 6–7). Певною мірою таку позицію підтримує дослідник В.В. Новіков, для якого «поняття інституту свободи совісті та віросповідання слід визначити як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері прав людини приймати або не приймати, вільно обирати, змінювати, розповсюджувати та висловлювати будь-які світоглядні системи і не бути підданим переслідуванням із боку держави» (Новіков, 2016: 74). Вчений переконаний, що свобода совісті включає у себе все різноманіття форм систем світоглядної орієнтації, світоглядних свобод, а свободу віросповідання слід розглядати не тільки як складову частину свободи совісті, але й як ту, що поглинається нею (Новіков, 2016: 74).

Доволі цікавими є думки представників теології, котрі, аналізуючи особу віруючої людини та її свободу в релігійному контексті, звертають увагу саме на поняття «свободи віросповідання», «право на свободу віросповідання». На їхню думку, структурно свобода віросповідання включає:

- свободу вибору людиною конкретного віросповідання;
- свободу мислити, вірити, як того бажає особистість;
- свободу мати, приймати та змінювати віросповідання;
- свободу сповідувати свою релігію як приватно, так і публічно, індивідуально чи разом зі своїми одновірцями;
- свободу здійснення релігійних обрядів, культу, ритуалів, нормативних приписів свого віросповідання;
- свободу шукати, отримувати та використовувати релігійну інформацію;
- свободу одержувати релігійну освіту, забезпечувати навчання і виховання своїх дітей відповідно до власних релігійних переконань (Бабій, 2010: 13–14).

Окремо треба сказати, що сучасні релігієзнавці, осмислюючи сутність поняття «свобода віросповідання» через поняття «свобода релігії», звертають увагу ще на одне поняття, таке як «свобода у релігії».

Це специфічне релігієзнавче поняття (яке практично не вживається в науковому обиході) «характеризує міру (межу) свободи, котру допускає, скажімо, те чи інше православне, протестантське або католицьке віросповідання для своїх адептів у справі реалізації віросповідної практики, тлумачення тих чи інших положень релігійного вчення. Тобто йдеться про рівень свободи віруючого в організаційно оформленому просторі його релігійного вибору. Свобода в релігії є важливим аспектом свободи совісті віруючої особистості у предметному полі “церква – віруючі”. Практично вона виявляється у можливості для віруючого індивіда вільно самореалізовуватися в релігійному колективі в рамках певних приписів без втручання як одновірців, так і керівників цієї общини, віросповідного напрямку» (Бабій, 2014: 10).

Радикальну думку висловлює дослідниця Ю.Є. Федотова, яка вважає, що свобода совісті де-факто зовсім не є об'єктом кримінально-правової охорони. «Наявність такого суб'єкта права, як “віруючі особи” порушує принцип рівності прав громадян незалежно від їх ставлення до релігії, який також порушується відсутністю правової визначеності у диспозиції статті стосовно “образи релігійних почуттів” і “публічних дій, що виражають явну неповагу до суспільства”. Відповідна кримінально-правова норма не відповідає наданому праву сповідувати будь-яку релігію індивідуально або спільно, оскільки від незаконного перешкоджання реалізації права на свободу совісті та віросповідання кримінальний закон охороняє лише релігійні організації, залишивши без уваги релігійні групи, а також окремих громадян. Цей факт суперечить принципу світськості держави, відповідно до якого релігійні об'єднання рівні перед законом. Кримінальний закон охороняє лише деякі форми реалізації свободи віросповідання» (Федотова, 2018: 201). На нашу думку, рівноправність не означає одноманітність людей, всі люди різні, а рівність передбачає рівну можливість для кожної людини реалізувати свої права, свободи й інтереси, у т. ч. у релігійній сфері.

Висновки. Отже, з огляду на викладені позиції й оцінки ми можемо констатувати, що у праві наявні два терміни, які можуть виступати як суспільні відносини, що становлять об'єкт кримінально-правової охорони у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із реалізацією релігійних потреб особи (релігійно мотивованих) – це «свобода совісті (світогляду)» та «свобода віросповідання».

Свобода совісті – це природне право на вільне самовизначення особистості у філософській, політичній, морально-етичній, естетичній та інших сферах життя, а також можливість безперешкодного вибору світогляду як для власного самовизначення, так і для самоствердження. В основі свободи совісті (світогляду) покладено визнання гідності людини, повагу до її духовного суверенітету, вільного світоглядного і духовного вибору, адже свобода совісті включає у себе все різноманітні форм систем світоглядної орієнтації, світоглядних свобод, а свободу віросповідання слід розглядати як складову частину свободи совісті (світогляду).

Однак свобода совісті (світогляду) є поняттям швидше узагальненим, філософським, етичним, слабо пристосованим до життєвої у правозастосувальній практиці. На відміну від «свободи совісті», поняття «свобода віросповідання» закріплене у багатьох правових документах, міжнародних і національних, зокрема й у Конституції України.

З погляду можливості застосування цього поняття у кримінально-правовій теорії та практиці свобода віросповідання – це законодавче гарантоване право особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати, сповідувати будь-яку релігію, вільно змінювати свої релігійні уподобання, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації. Свобода віросповідання дає право не лише обирати будь-яку релігію, але й не обирати жодної. Тобто право вибору передбачає і право відмови від вибору. Перешкоджання реалізації наведених вище потреб, у т. ч. релігійно мотивованих, і становлять сутність суспільної небезпеки такого кримінального правопорушення, як те, що передбачене ст. 161 КК України.

Список використаних джерел:

1. Бабій М.Ю. Свобода совісті та свобода релігії: сучасна парадигма. *Релігійна свобода*. 2010. № 15. С. 10–16.
2. Бабій М.Ю. Свобода совісті та свобода релігії: теоретичний аспект. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2014. № 2 (2). С. 10–14.
3. Биков О.М. Свобода совісті та свобода віросповідання: співвідношення понять. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_2_15 (дата звернення: 12.03.2021).
4. Брянцева О.В. Реализация конституционного права на свободу совести в Российской Федерации (на примере Волгоградской области) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Волгоград, 2005. 24 с.
5. Вереща Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 320 с.
6. Зінченко І.О. Уточнення змісту об'єкта злочину, передбаченого ст. 161 КК України, як умова ефективності її застосування. *Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні* : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. Харків : Право, 2008. С. 55–58.
7. Клочков В.В. Религия, государство, право. Москва : Мысль, 1978. 287 с.
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 25. 01. 2021).
9. Конституція України: Науково-практичний коментар / Авер'янов В.Б. та ін. ; ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. Харків : Право ; Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
10. Кривич М.О. Правові гарантії свободи совісті в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2007. Вип. 402: Правознавство. С. 30–36.
11. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Баулін Ю.В. та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків : Право, 2010. 608 с.

12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405> (дата звернення: 10. 02. 2021).
13. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / Баулін Ю.В. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.
14. Курафєєв В.В. Порухення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань: конституційний та кримінально-правовий аспект. *Питання боротьби зі злочинністю* : збірник наукових праць. Харків : Право, 2011. С. 239–240.
15. Лаврик О.А. Свобода віросповідання людини як суб'єктивне юридичне право, його забезпечення в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 68–75.
16. Лихова С.Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 41 с.
17. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Київський університет, 2006. 573 с.
18. Мінка П.П. Теоретико-правова природа поняття «свобода совісті». *Право і суспільство*. 2009. № 3. С. 23–28.
19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А.М. та ін. ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
20. Некрасова Н.А. Феномен духовності, бытие и ценность : дис. ... докт. филос. наук : 09.00.01 / Рос. междунаrodn. акад. туризм. Иваново, 2002. 313 с.
21. Новіков В.В. Свобода совісті і віросповідання – конституційне право людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 1 (1). С. 71–74. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_1\(1\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_1(1)_20) (дата звернення: 12.03.2021).
22. Олійник У.М. Право на свободу думки, совісті та релігії у філософсько-правовому вимірі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Хмельницьк. ун-т управління та права. Хмельницький, 2018. 204 с.
23. Панькевич В.М. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
24. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/987-12> (дата звернення: 05. 03. 2021).
25. Рабинович П. Право людини на свободу віровизнання та проблеми його державного забезпечення. *Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні* : матер. міжнар. наук. конф. Київ, 1996. С. 179–183.
26. Романец В.Л. Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании. Киев : Здоровье, 1989. 192 с.
27. Рудинский Ф.М., Шапиро М.А. Свобода совести и религий: международно-правовые пакты и национальное законодательство. *Государство и право*. 1992. № 5. С. 11–21.
28. Севастьянова Т.С. Кримінально-правова кваліфікація злочинів у сфері віросповідання. *Право та державне управління*. 2010. № 1. С. 68–72.
29. Тульчинский Г.Л. Проблема либерализма и эффективная социальная технология. *Вопросы философии*. 2002. № 7. С. 17–26.
30. Федотова Ю.Е. Свобода совести и вероисповедания как объект уголовно-правовой охраны : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / ФГБОУ ВО «Урал. гос. юрид. ун-т», 2018. 229 с.

References:

1. Babii M.Yu. (2010). Svoboda sovisti ta svoboda relihii: suchasna paradyhma [Freedom of conscience and freedom of religion: a modern paradigm]. *Relihiina svoboda*. № 15. pp. 10–16 [in Ukrainian].
2. Babii M.Yu. (2014). Svoboda sovisti ta svoboda relihii: teoretychnyi aspekt [Freedom of conscience and freedom of religion: a theoretical aspect]. *Sofia. Humanitarno-relihiieznavchyi visnyk*. № 2 (2). pp. 10–14 [in Ukrainian].
3. Bykov O.M. (2011). Svoboda sovisti ta svoboda virospovidannia: spivvidnoshennia poniat. [Freedom of conscience and freedom of religion: the relationship of concepts]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. pp. 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_2_15 [in Ukrainian].
4. Briantceva O.V. (2005). Realizatsiia konstitucionnogo prava na svobodu sovesti v Rossiiskoi Federatsii (na primere Volgogradskoi oblasti) [Implementation of the constitutional right to freedom of conscience in the Russian Federation (on the example of the Volgograd region)]: avtoref. diss. ... kand. iurid. nauk : 12.00.02. Volgograd, 24 p. [in Russian].
5. Veresha R.V. (2012). Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Navchalnyi posibnyk [Criminal law of Ukraine. The general part. Teaching. way]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. 320 p. [in Ukrainian].
6. Zinchenko I.O. (2008). Utochnennia zmistu obiekta zlochyну, peredbachenoho st. 161 KK Ukrainy, yak umova efektyvnosti yii zastosuvannia [Clarification of the content of the object of the crime under Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine, as a condition for the effectiveness of its application]. *Pravovi zasady pidvyshchennia efektyvnosti borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : materialy nauk. konf.*, 15 trav. 2008 r. Kharkiv : Pravo, pp. 55–58 [in Ukrainian].
7. Klochkov V.V. (1978). Religiiа, gosudarstvo, pravo [Religion, state, law]. Moskva : Mysl, 287 p. [in Russian].
8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar [Constitution of Ukraine: Scientific and practical commentary] / Averianov V.B. та ін. ; red. kol. V.Ya. Tatsii, Yu.P. Bytiak, Yu.M. Hroshevoi та ін. (2003). Kharkiv : Pravo; Kyiv : Vydavnychiy dim “In Yure”. 808 p. [in Ukrainian].
10. Kryvykh M.O. (2007). Pravovi harantii svobody sovesti v Ukraini. [Legal guarantees of freedom of conscience in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. 2007. Vyp. 402: Pravoznavstvo. pp. 30–36 [in Ukrainian].

11. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna : pidruchnyk [Criminal law of Ukraine: Special part: textbook] / Baulin Yu.V. ta in. ; za red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. (2010). Kharkiv : Pravo, 608 p. [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal codex of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405> [in Ukrainian].
13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [Criminal codex of Ukraine. Scientific and practical commentary] : u 2 t. / Baulin Yu.V. ta in. ; za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. (2013). Kharkiv : Pravo. T. 2 : Osoblyva chastyna. 1040 p. [in Ukrainian].
14. Kurafieiev V.V. (2011). Porushennia rivnopravnosti hromadian zalezho vid yikh rasovoi, natsionalnoi nalezhnosti abo relihiinykh perekonan: konstytutsiinyi ta kryminalno-pravovyi aspekt [Violation of equality of citizens depending on their race, nationality or religious beliefs: constitutional and criminal law]. Pytannia borotby zi zlochynnistiu : zb. nauk. prats. Kharkiv : Pravo. pp. 239–240 [in Ukrainian].
15. Lavryk O.A. (2011). Svoboda virospovidannia liudyny yak subiektyvne yurydyчне pravo, yoho zabezpechennia v Ukraini. [Human freedom of religion as a subjective legal right, its provision in Ukraine]. Filosofska ta metodolohichni problemy prava. № 1. pp. 68–75 [in Ukrainian].
16. Lykhova S.Ya. (2006). Zlochyny proty hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna za Kryminalnym kodeksom Ukrainy (teoretyko-pravove doslidzhennia) [Crimes against civil, political and social rights and freedoms of man and citizen under the Criminal Code of Ukraine (theoretical and legal research)]: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 41 p. [in Ukrainian].
17. Lykhova S.Ya. (2006). Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (rozdil V Osoblyvoi chastyny KK Ukrainy) [Crimes in the sphere of realization of civil, political and social rights and freedoms of a person and a citizen (Section V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine): monohrafiia. Kyiv : Kyivskiy universytet. 573 p. [in Ukrainian].
18. Minka P.P. (2009). Teoretyko-pravova pryroda poniattia “svoboda sovisti” [Theoretical and legal nature of the concept of “freedom of conscience”]. Pravo i suspilstvo. № 3. pp. 23–28 [in Ukrainian].
19. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / Boiko A.M. ta in. ; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. (2018). Kyiv : VD “Dakor”. 1360 p. [in Ukrainian].
20. Nekrasova N.A. (2002). Fenomen dukhovnosti, bytie i tcennost [The phenomenon of spirituality, being and value] : dis. ... d-ra filos. nauk : 09.00.01 / Ros. mezhdunarodn. akad. turizm. Ivanovo. 313 p. [in Russian].
21. Novikov V.V. (2016). Svoboda sovisti i virospovidannia – konstytutsiine pravo liudyny [Freedom of conscience and religion is a constitutional human right]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia : Yurydychni nauky. 2016. Vyp. 1 (1). pp. 71–74. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_1\(1\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_1(1)_20) [in Ukrainian].
22. Oliinyk U.M. (2018). Pravo na svobodu dumky, sovisti ta relihii u filosofsko-pravovomu vymiri [The right to freedom of thought, conscience and religion in the philosophical and legal dimension] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.12 / Khmelnytsk. un-t upravlinnia ta prava. Khmelnytskyi. 204 p. [in Ukrainian].
23. Pankevych V.M. (2010). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia rivnopravnosti hromadian zalezho vid yikh rasovoi, natsionalnoi nalezhnosti abo stavlennia do relihii [Criminal liability for violation of equality of citizens depending on their race, nationality or religion] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
24. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii [On freedom of conscience and religious organizations] : Zakon Ukrainy vid 23 kvitnia 1991 r. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/987-12>. [in Ukrainian].
25. Rabynovych P. (1996). Pravo liudyny na svobodu virovyznannia ta problemy yoho derzhavnoho zabezpechennia. Svoboda virovyznannia [The human right to freedom of religion and the problems of its state support. Freedom of religion]. Tserkva i derzhava v Ukraini : mater. mizhnar. nauk. konf. Kyiv. pp. 179–183 [in Ukrainian].
26. Romanets V.L. (1989). Zhyzn y smert v nauchnom y relyhyoznom ystolkovanyi [Life and death in scientific and religious interpretation]. Kyev : Zdorove. 192 p. [in Russian].
27. Rudinskii F.M., Shapiro M.A. (1992). Svoboda sovisti i religii: mezhdunarodno-pravovye pakty i natsionalnoe zakonodatelstvo [Freedom of conscience and religion: international legal covenants and national law]. Gosudarstvo i pravo. № 5. pp. 11–21 [in Russian].
28. Sevastianova T.Ye. (2010). Kryminalno-pravova kvalifikatsiia zlochyniv u sferi virospovidannia [Criminal-legal qualification of crimes in the sphere of religion]. Pravo ta derzhavne upravlinnia. № 1. pp. 68–72 [in Ukrainian].
29. Tulchinskii G.L. (2002). Problema liberalizma i effektivnaia sotsialnaia tekhnologiiia [The problem of liberalism and effective social technology]. Voprosy filosofii. № 7. pp. 17–26 [in Russian].
30. Fedotova Iu.E. (2018). Svoboda sovisti i veroispovedaniia kak obekt ugolovno-pravovoi okhrany [Freedom of conscience and religion as an object of criminal protection]: diss. ... kand. iurid. nauk: 12.00.08 / FGBOU VO “Ural. gos. iurid. un-t”. 229 p. [in Russian].